

## פרק ה' (1) - צרעת נעמן

### הרב אלחנן סמט

פרק ה' כולל בתוכו סיפור ארוך, שמעביר אותנו למקומות אחרים ממה שראינו עד עתה. כעת העיסוק איננו בבעיות בתוך עם ישראל, אלא אנו שבים לדון ביחסי ישראל וארם. נראה את הסיפור כולו [ה, א-כז]:

(א) ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדניו ונשא פנים כי בו נתן ה' תשועה לארם והאיש היה גבור חיל מצרע: (ב) וארם יצאו גוודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ונתהי לפני אשת נעמן: (ג) ותאמר אל גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו: (ד) ויבא ויגד לאדניו לאמר פזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל: (ה) ויאמר מלך ארם לך בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל וילך ויקח בידו עשר כפרי כסף וששת אלפים זהב ועשר חליפות בגדים: (ו) ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו: (ז) ויהי כקרא מלך ישראל את הספר ויקרע בגדיו ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אף דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי:

(ח) ויהי כשמע אלישע איש האלהים כי קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמר למה קרעת בגדיך יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל: (ט) ויבא נעמן בסוסיו וברכבו ויעמד פתח הבית לאלישע: (י) וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרף לך ויטהר: (יא) ויקצף נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי אלי יצא יצוא ועמד וקרא בשם ה' אלהיו והניף ידו אל המקום ואסף המצרע: (יב) הלא טוב אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחת בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: (יג) ויגשו עבדיו ויגברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ ויטהר: (יד) ויגד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשור כבשר נער קטן ויטהר: (טו) וישב אל איש האלהים הוא וכל מחנהו ויבא ויעמד לפניו ויאמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל ועתה קח נא ברכה מאת עבדך: (טז) ויאמר חי ה' אשר עמדת לפניו אם אקח ויפצר בו לקחת וימאן: (יז) ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה כי לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם לה': (יח) לדבר הזה יסלח ה' לעבדך כבוא אדני בית רמון להשתחוות שמה והוא נשען על ידי והשתחויתי בית רמון בהשתחויתי בית רמון יסלח נא ה' לעבדך בדבר הזה: (יט) ויאמר לו לך לשלום וילך מאתו ככרת ארץ:

(כ) ויאמר גיחזי נער אלישע איש האלהים הנה חשף אדני את נעמן הארמי הנה מקמת מידו את אשר הביא חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה: (כא) וירדה גיחזי אחרי נעמן ויראה נעמן רץ אחריו ויפל מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום: (כב) ויאמר שלום אדני שלחני לאמר הנה עתה זה באו אלי שני נערים מהר אפרים מבני הנביאים תנה נא להם ככר כסף ושתי חלפות בגדים: (כג) ויאמר נעמן הואל קח כפריים ויפרץ בו ויצר כפריים כסף בשני חרטים ושתי חלפות בגדים ויתן אל שני נעריו וישאו לפניו: (כד) ויבא אל העפל

וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיִּפְקֹד בְּכַיִת וַיִּשְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים וַיִּלְכוּ: (כה) וְהוּא כָּא וַיַּעֲמֵד אֶל אֲדָנָיו וַיֹּאמֶר  
אֲלֵיו אֲלִישָׁע מֵאֵין גָּחָזִי וַיֹּאמֶר לֹא הָלַךְ עִבְדְּךָ אָנָּה וְאָנָּה: (כו) וַיֹּאמֶר אֲלֵיו לֹא לְבִי הָלַךְ  
פְּאֻשֶׁר הַפֶּךָ אִישׁ מַעַל מִרְפַּבְתּוֹ לְקַרְאֲתְךָ הַעַת לְקַחַת אֶת הַכֶּסֶף וְלְקַחַת בְּגָדִים וְזִיתִים וְכַרְמִים  
וְצֹאן וְבָקָר וְעֶבְדִים וְשִׁפְחוֹת: (כז) וְצָרְעַת נִעְמָן תִּדְבֹּק בְּךָ וּבְצָרְעֶךָ לְעוֹלָם וַיֵּצֵא מִלְּפָנָיו מְצָרַע  
כְּשֶׁלֶג:

זהו אחד הסיפורים המרתקים ביותר שנמצאים בספר מלכים, ובמיוחד בקרב סיפורי אלישע. כמו בכל הסיפורים, השאלה שעומדת לפנינו היא בהבנת מגמת הסיפור ומגמת הנס. כמו שראינו בעבר, הדיון צריך להתחיל לא מהנס אלא מהבעיה שהצריכה את קיום הנס. במקרה שלנו מדובר בצרעתו של נעמן. הדמות המרכזית לצידו של אלישע היא דמותו של נעמן. לכן הוא מוצג לפנינו בפסוק הראשון, שמשמש כמצג לדמות שאיתה נתעסק בהמשך הסיפור. הפסוק מציג כמה תכונות, ולבסוף מוצגת גם הבעיה: "וְנִעְמָן שֶׁר צָבָא מֶלֶךְ אֲרָם הָיָה אִישׁ גָּדוֹל לְפָנָיו אֲדָנָיו וְנָשָׂא פָנִים כִּי בּוֹ נָתַן ה' תְּשׁוּעָה לְאָרֶם וְהָאִישׁ הָיָה גְבוּר חֵיל מְצָרַע" [א].

כיוון שהאיש הוא שר צבא מלך ארם, אנו יודעים מסיפורים קודמים בספר מלכים שמדובר בדמות פרובלמטית. זאת מכיוון שארם הוא האויב הראשי של ממלכת ישראל, כמו שרואים בתקופת אחאב.

## יחסי ישראל וארם

נזכיר כעת את המסופר בסוף ספר מלכים א'. בסוף ימי אחאב התנהלו שלוש מלחמות גדולות בין ישראל וארם, ומסופר עליהם במשך שני פרקים ארוכים. במלחמה אחת בן הדד הגיע לשמרון ואחאב יצא נגדו והביסו. לאחר מכן הביס אחאב שוב את בן הדד, ובן הדד נפל בידי, אך אחאב הצילו. כעבור שלוש שנים יוזם אחאב מלחמה כנגד בן הדד בשיתוף יהושפט מלך יהודה, על מנת לשחרר את רמות גלעד מהכיבוש הארמי. במלחמה הזו, שהנביא מיכיהו בן נמלה מנסה למנוע, נופל אחאב והצבאות של יהודה וישראל שבים איש לארצו.

הנביא שתפקד בשלוש המלחמות הללו היה מיכיהו בן נמלה. אך ישנו עוד נביא שנמצא ברקע אך לא פועל - אליהו. באותו זמן אלישע הוא נער של אליהו, ועדיין איננו נביא בפני עצמו. מאז שאחאב מת במלחמה אליהו המשיך לתפקד מעט בימי אחזיה בנו, ולאחריו מופיע אלישע בגדולתו. בניגוד לאליהו שלא היה מעורב במלחמות, אלישע אכן מעורב בעניינים אלו כמו שראינו במלחמה במואב. אם כן בניגוד לאליהו, אלישע דואג לפרט ולכלל. לעיתים הוא דואג לאדם פרטי, לעיתים לקהילה, ולעיתים לעם ישראל כולו. אך יחסי ישראל וארם נדחקו לקרן זוית עד עתה. לעומת זאת, מעתה המערכה של ישראל וארם והשופתות של אלישע במערכה זו הופכות להיות נושא מרכזי, שמלווה אותנו עד סוף פרקי אלישע. בפרק שלנו קשה לדבר על יחסי ישראל וארם כיוון שלא מדובר במלחמה, אך ברור שזהו הנושא. הופעתו של נעמן בארץ ישראל קשורה בטיב היחסים בין ישראל וארם, עליהם נעמוד לקמן.

כמו כן בהמשך, יחסי ישראל ארם עומדים במרכז. רובו של פרק ו' עוסק ביחסי ישראל וארם. שם ישנו אזכור של מלחמה ומצור, והסיפור הזה ממשיך עד סוף פרק ז' - כאשר אלישע נמצא במרכז העניינים. בפרק ח' אלישע נמצא שוב במרכז העניינים, אלא שכעת הוא נמצא בדמשק כדי לבשר על מותו של בן הדד. גם בהמשך במרד יהוא, יש נגיעה ליחסי ישראל וארם. נערו של אלישע ממליך את יהוא ברמות גלעד באותו מקום שמצא אחאב את מותו, תוך כדי מלחמה בארם. גם תיאור מותו של אלישע בפרק י"ג קשור קשר אמיץ ליחסי ישראל וארם, כמו שנראה בהמשך לימודנו.

אם כן, פרקי אלישע מתחלקים לשניים. עד פרקנו ארם לא מוזכרים כלל, והבעיה הזו לא נידונה כלל. אך מפרקנו ואילך הנושא המרכזי של סיפורי אלישע הוא יחסי ישראל וארם, והמעורבות של אלישע ביחסים אלו.

## הסיבה לצרעת נעמן

נחזור כעת לתחילת פרק ה'. אם נעמן הוא שר צבא מלך ארם, אין ספק שהיו לו מלחמות כנגד עם ישראל. כמו כן, נאמר עליו שהוא היה "איש גדול לפני אדניו ונשא פנים" [א] - כלומר לא רק שהוא היה שר צבא, אלא אדוניו גם כיבד אותו ונתן גיבוי למעשיו. הכתוב מנמק את היותו שר צבא: "כי בו נתן ה' תשועה לארם".

חז"ל הבינו שהתשועה עליה מסופר בפרק א' הייתה כנגד עם ישראל. תשועה לארם קשורה להצלה, והפעם היחידה שארם הייתה בסכנה הייתה במלחמה ברמות גלעד, כיוון ששם ישראל התקיפו את ארם באמצעות כח חזק. אך התשועה שם לא הייתה גדולה, שהרי עם ישראל לא הובס. לכן הם מסיקים שהתשועה היא מותו של אחאב. לגבי מותו נאמר: "ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין" [מלכים א כב, לד]. חז"ל אומרים שהאיש ההוא שמשך בקשת לתמו היה נעמן, ועל כן הוא זכה לגדולה.

לאחר כל התכונות הטובות מוזכר שנעמן מצורע. אין ספק שלפניו תיאור אירוני. יש פה בניה של דמותו של נעמן, ולבסוף, במילה אחת הבניין כולו נהרס. נעמן היה שר צבא ואיש גדול מלא פאר והדר, אך הקומה האחרונה המספרת על צרעתו הורסת את כל מה שנאמר עד עכשיו.

הלכות טומאה וטהרה לא היו מקובלות אצל אומות העולם, והעובדה היא שמצורע שימש כשר צבא מלך ארם - מה שלא ייתכן בעם ישראל. שהרי בעם ישראל המצורע חשוב כמת, כמו שאנו רואים אצל עזיהו. מהרגע שהוא הצטרע הוא ישב בבית החפשית, וייתכן בנו מנהל את הממלכה במקומו. לא יעלה על הדעת בעם ישראל שמצורע ישמש בתפקיד ציבורי, כיוון שהוא צריך לשבת מחוץ למחנה ולהתבודד.

אמנם באומות העולם לא הייתה חומרה כזו, אך גם אצלם המצורע נחשב לאדם דחוי מהחברה, אם כי באופן פסיכולוגי ורגשי, ולא באופן דתי. בכל מקרה נראה שהצרעת לא הייתה מחלה מסוכנת, אלא הבעיה שבה היא הנידוי והריחוק של המצורע מהחברה האנושית. בעם ישראל הדבר היה מעוגן בהלכות ברורות, אך בכל זאת המצורע היה מרוחק גם אצל אומות העולם.

אם כן, לאחר שמעמדו של נעמן מוגבה - הכל נופל במילים האחרונות של הפסוק. כאשר הקורא הישראלי מבין שנעמן היה מצורע, הוא שואל את עצמו מדוע. זאת מכיוון שבמקרא הצרעת נחשבת כעונש, כמו שאנו רואים אצל מרים, וגם אצל עזיהו שנצטרע בעקבות כניסתו להקטיר קטורת. כמו כן הטיפול בצרעת שמתואר בתורה איננו טיפול רפואי, אלא דתי-פולחני, וממילא אנו רואים שלא מדובר במחלה בריאותית. משמעות הדבר היא שלצרעת יש ערך דתי.

חז"ל במדרשיהם חיפשו מה הם הסיבות שמביאות לצרעת. חז"ל נתנו סיבות דתיות לבוא הצרעת, ופירשו את התהליך של טהרת המצורע ככפרה וטהרה רוחנית, שבעקבותיה הוא זוכה גם לטהרה גשמית. הרבה חטאים מנו חז"ל ככאלה שגורמים לצרעת, ואחד מהם הוא הגאווה. כאסמכתא לכך הם הביאו שני אישים - את נעמן בפרק שלנו, ואת עזיהו בדברי הימים.

לגבי נעמן, יש לעיין היכן רואים בפסוקים את גאוותו. יש בעיה עם נעמן כיוון שאנו מכירים אותו רק כאשר הוא מצורע, ואנו לא יודעים על מעשים קודמים שלו שהביאו לכך. לכן חז"ל חיפשו רמז למשהו שקדם לסיפור שהוביל לכך שנעמן היה מצורע. האפשרויות לכך נמצאות רק בפסוקים א'-ב' שעוסקים במה שקדם לסיפור:

(א) ונעמן שר צבא מלך ארם הִיָּה אִישׁ גָּדוֹל לְפָנָיו אֲדֹנָיו וְנֹשֵׂא פָנִים כִּי בּוֹ נָתַן ה' תְּשׁוּעָה לְאַרְם וְהָאִישׁ הָיָה גִבּוֹר חֵיל מְצָרַע: (ב) וְאַרְם יֵצְאוּ גִדּוּדִים וַיֵּשְׁבוּ מֵאַרְץ יִשְׂרָאֵל נֶעְרָה קִטְנָה וְתָהִי לְפָנָיו אִשֶׁת נְעָמָן:

פסוק ב' מסופר לנו כהקדמה להמשך העלילה, שהרי השבויה הזו היא שגלגלה את כל הסיפור. חז"ל במדרשים חיפשו ערך מוסף לפסוק הזה, ונתנו שתי תשובות. התשובה הראשונה היא שהוא היה

גאוותן, כמו שחז"ל לומדים מהפסוק הראשון שמתאר ניפוח. כפי שאמרנו הפסוק בנוי בצורה אירונית, ומתברר כעת שלאירוניה הזו יש לא רק תפקיד תיאורי, אלא יש בפסוק הזה מסר. הסיבה שנעמן היה מצורע הייתה העובדה שהוא הגביה את עצמו בעיני עצמו - ועל כך הוא נענש. אבל אם נשאל על מה הייתה גאוותו של נעמן, התשובה היא על כך שהוא הביא תשועה לארם בכך שניצח את ישראל.

הדבר הזה מביא אותנו לתשובה השניה שמביאים חז"ל, הבנויה על פסוק ב', שהוא נצטרע בגלל שהוא שלח גדודים לשבות שבי מישראל. תפקידו של גדוד הוא לפשוט פשיטות של שוד וביזה. העובדה הזו מלמדת אותנו שבתקופה הזו אין מלחמה טוטאלית בין ארם לישראל, אלא יש מלחמת התשה. גדודים ארמים בוזזים ביזה, וחמור מזאת הם נוטלים שבויים ומוכרים אותם לעבדים ושפחות. זהו מצב קשה מאוד, והוא לא נפסק בגלל שמלך ישראל כנראה לא הרגיש עצמו חזק מספיק לעשות מעשה כדי לעצור אותו.

המשותף לשתי התשובות היא שצרת נעמן קשורה למעשים שעשה כלפי ישראל. המעשים הללו גרמו לנעמן להתגאות, באופן ישיר או עקיף, וזה מה שהביאו להיות מצורע.

המצב הנוכחי עם ארם הוא קשה מאוד לעם ישראל, ומי שמסייע במצב הזה הוא אלישע, שדאגתו פרוסה על פני הפרט והכלל, וגם על פני עם ישראל כולו. כעת יש להבין כיצד אלישע יכול לסייע בעניין זה. צרתו של נעמן היא המפתח לכך. המטרה פה היא ליצור שינוי יחס של שר צבא ארם ומלכו כלפי עם ישראל, ושינוי היחס הזה עשוי להביא ישועה מארם. האמצעי לכך הוא היות נעמן מצורע.

צרתו של נעמן היא עונש מצד אחד, אך מצד שני היא גם אמצעי ליצור תלות בין נעמן לאלישע הנביא. הסיפור לא בא לספר רק על כך שאלישע ריפא גוי כלשהו, אלא זהו הנושא של הסיפור. ובאמת ההלכה היא שאסור לרפא גוי עובד עבודה זרה, ואם הרופא אנוס לרפא אותו - יש לעשות זאת בשכר. ההלכה הזו עומדת בניגוד לכל מה שמסופר בפרק שלנו, שאלישע לא מוכן לקחת שכר כלל. אך אין לפנינו סיפור על גוי סתמי, אלא הנושא של הסיפור הוא כיצד משתמש אלישע בכוחו כדי להקל מעם ישראל את הלחץ הארמי. הדרך היא מיוחדת במינה - פעולה ישירה על שר צבא ארם, והזיקה ביניהם נוצרת על ידי מחלת הצרעת של נעמן. באמצעותה יגיע נעמן לשינוי יחס כלפי עם ישראל. המטרה של הסיפור היא השימוש של אלישע בכוחו כדי להשפיע על ארם.

## הרמז הראשון לנעמן

אחרי שראינו את העיקרון, נבחן את הסיפור לפרטיו. נעמן מצורע, וכבר בזה הקב"ה רומז לו שהוא צריך לחזור בתשובה. אך נעמן עצמו לא יכול היה להבין את הסיבה לצרתו, שהרי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. לכן נעמן לא יכול לדעת מה הסיבות להיותו מצורע. אם כן, העובדה שהוא מצורע לא פותחת לו פתח לשינוי, אלא רק מהווה הכנה לשינוי עתידי.

כעת מתערבת הנערה הקטנה, שפחת אשת נעמן: "וַתֹּאמֶר אֶל גְּבֵרְתָּהּ אֶחָלִי אֲדִנִּי לְפָנֶי הַנְּבִיא אֲשֶׁר בְּשֶׁמְרוֹן" [ג]. הנערה אומרת כדבר פשוט שאם אדונה נעמן יפרוש את בקשותיו לפני הנביא אשר בשמרון, הוא ירפא. כנראה שהנערה ידעה שאלישע עשה כך, אחרת היא לא הייתה יכולה לומר זאת בביטחון גמור. אם כן, כנראה שהוא עשה מעשים דומים לאנשים מישראל. התנ"ך לא מספר על כך כיוון שהוא לא מספר על הניסים שעשה אלישע, אלא רק על ניסים שהייתה להם משמעות שבגללם כדאי ללמוד את הדברים.

לכשנעיין נראה שהנערה הזו מהווה ניגוד לנעמן בכל דרך אפשרית. נעמן הוא איש גדול, והיא נערה קטנה. הוא ארמי, והיא מארץ ישראל. לא מדובר רק בניגוד גיאוגרפי, אלא ארם זו המדינה החזקה, וישראל זו המדינה החלשה והסובלת. הוא שר צבא, והיא שפחה של אשתו של נעמן. זהו ניגוד בכל תחום אפשרי. והנה הנערה הקטנה הזו, שגדודיו של נעמן עצמו הביאו אותה לביתו - מחזיקה אצלה את המפתח לישועתו של נעמן. הדבר הזה רומז לנעמן כבר בתחילת הסיפור לוותר על גאוותו. הנערה

הקטנה הזו מסמלת את עם ישראל, בכך שהיא גולה ומנוצחת. יש פה רמז לנעמן שישועתו תלויה בישראל, ובשינוי היחס אליהם.

כעת נראה האם נעמן הבין את הרמז. אם הוא היה גאוותן גמור, הוא היה מגיב בבוז לדברי הנערה הקטנה. אך נעמן לוקח את דבריה במלוא הרצינות, ומוסר את דבריה לאדונו - מלך ארם. לכאורה זהו הכיוון הנכון, ואולי יש תקווה לאחריתו של אדם ששומע לנערה קטנה שהיא היפוך גמור לדמותו. אבל יש להבין מדוע נעמן צריך לעבור בכלל דרך מלך ארם. בפשטות ניתן לומר שנעמן רצה לקבל אישור להיעדר מתפקידו וללכת לארץ האויב. אך גם אם זה נכון, זו לא התשובה. כדי לדעת מה הייתה תכלית הליכתו למלך ארם, יש לראות את ההמשך. פעמים רבות בתנ"ך כאשר מבררים את התוצאה של מעשי האדם, רואים שהתוצאה מלמדת על המניע.

במקרה שלנו התוצאה של ההליכה למלך ארם היא שליחת איגרת למלך ישראל. יש להבין מה הצורך באיגרת הזו, הרי ניתן היה ללכת מיד לנביא בלי לעבור דרך מלך ישראל. התשובה היא שנעמן שואל את עצמו איך הוא יגיע לישראל - האם הוא יגיע בחשאי, או שמא הוא יגיע במלוא עוצמתו וידרוש טיפול רפואי.

הנערה הקטנה רומזת לו רמז די ברור שעליו להפשיל את קומתו. אך נעמן קיבל את העצה רק בצורה חיצונית. הוא אכן יפנה לנביא, אך לא יבוא כאדם פרטי ומושפל, והוא לא יביע הכרה בעדיפות של ישראל בפתרון בעייתו. הוא רוצה להופיע כשר צבא ארם המנצחת, ולא כאדם פרטי, והוא לא מוכן לוותר על גאוותו. לכן הוא זקוק להפניה ממלך ארם למלך ישראל. הטיפול יעשה בצינורות דיפלומטיים, כדי לכבד את שר צבא ארם. למטה מכבודו של נעמן לבוא לנביא, ולכן מלך ישראל יהיה זה שיטפל בו - כמו שראוי לשר צבא ארם. זו הסיבה שנעמן זקוק למלך ארם.

מלבד האיגרת נעמן לוקח איתו גם כסף רב וחליפות, וכל זה מיועד לנביא שירפא אותו. יש פה סכום עצום של כסף, וודאי שכל זה חלק מהתפיסה של נעמן את עצמו. הוא לא בא לבקש רחמים וטובות, אלא הוא בא לדרוש שירות ולשלם עליו בתמורה מלאה. העושר והעוצמה מלמדים אותנו על גאוה וכבוד שאיתם רוצה נעמן להופיע בשמרון.

## האיגרת למלך ישראל

נראה כעת את תוכן האיגרת: "וְעַתָּה כְּבֹא הַסֹּפֵר הַזֶּה אֵלַיךְ הִנֵּה שְׁלַחְתִּי אֵלַיךְ אֶת נְעֻמָּן עַבְדִּי וְאֶסְפְּתֹוּ מִצְרַעְתּוֹ" [ו]. המפרשים כאן מתלבטים כיצד ניתן להתחיל איגרת ב"ועתה", שהרי זו מילה שמקומה הוא באמצע משפט. לכן אומר אברבנאל שבהתחלה הייתה פתיחה רשמית, והתנ"ך לא מספר על הפרטים הטקסיים הללו.

התשובה הזו נראית הגיונית, אך למעשה אין זה כך. אנו יודעים היום בזכות מציאת החרסים בערד ולכיש, שהפתיחה לאיגרות הייתה בנוסח קבוע. בחרסים שנתגלו מתקופת המלוכה בישראל התברר שישנם שני סוגים של פתיחות לאיגרות - פניית הנמוך לגבוה, ופניית הגבוה לנמוך. בשני הנוסחים התוכן העיקרי של האיגרת מתחיל ב'ועתה', אך בכל זאת ישנו הבדל. כאשר הנמוך פונה לגבוה, הוא מתחיל בנימוס וברכות, אך כאשר הגבוה פונה לנמוך, והוא מוותר על הנימוס ופותח מיד ב'ועתה'. זו לא פתיחה קטועה, אלא נוסח קבוע שמטרתו לומר שהנמען כפוף לכותב. יש לנו בהמשך הספר עוד איגרת כזו, שיהוא שולח לשרי אחאב [י, א-ג].

(א) וְלֹאֲחָאֵב שְׁבָעִים בָּנִים בְּשִׁמְרוֹן וַיִּכְתֹּב יְהוּא סִפְרִים וַיִּשְׁלַח שְׁמֵרוֹן אֶל שָׂרֵי יִזְרְעֵאל הַזְּקֵנִים וְאֶל הָאֲמָנִים אֲחָאֵב לֵאמֹר: (ב) וְעַתָּה כְּבֹא הַסֹּפֵר הַזֶּה אֵלַיְכֶם וְאֲתַכֶּם בְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְאֲתַכֶּם הֶרְכָּב וְהַסּוּסִים וְעִיר מִבְּצֵר וְהַנָּשֶׁק: (ג) וְרֵאִיתֶם הַטּוֹב וְהִישָׁר מִבְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְשִׁמְתֶם עַל כֶּסֶף אֲבִיו וְהִלַּחְמוּ עַל בֵּית אֲדֹנֵיכֶם:

יהוא רוצה לומר באיגרת הזו שבני אחאב יכנעו. אך הוא לא אומר זאת במפורש, אלא הוא אומר להם להתכונן למלחמה. ברור שהתירוץ של אברבנאל לא עומד שם, שהרי לא ייתכן שיש באיגרת הזו ברכות. אלא יש פה פקודה אירונית על הכנה למלחמה, ולכן האיגרת נפתחת מיד בציווי. כעת נראה את האיגרת של מלך ארם. לא מסתבר שהיו לפני כן ברכות, שהרי האיגרת כתובה בגסות רוח ושחצנות. אין ספק שהאיגרת הזו כתובה בנימה תוקפנית ממש. כאשר מבקשים משהו, מקדימים את הרקע לכתיבת האיגרת, ורק אחר כך מבקשים, אך כל זה חסר פה. אין פה רקע או בקשה, אלא פקודה בוטה, שישנה דרישה לקיימה במידיות. יש פה חוסר נימוס משווע, שנובע מכך שמלך ארם רואה את עצמו כאילו הוא יכול לחלק פקודות למלך ישראל. ממילא ברור שהאיגרת פותחת ב"ועתה", שהרי יש פה מגמה מכוונת להדגיש שמלך ישראל כפוף למלך ארם וצריך לציית לו. מלך ארם עושה זאת גם כי הוא מרגיש כך, וגם כי הוא חושב שהוא פועל לטובת נעמן, שיזכה לטיפול טוב יותר עם איגרת תוקפנית כזו. לא רק המלך חשב כך, אלא גם נעמן חשב כך, כמו שעולה מעצם ההליכה של נעמן למלכו.

## תגובת מלך ישראל

אם כן, נעמן איננו מוכן להכיר בכך שהוא צריך לשנות את יחסו לעם ישראל. אמנם הוא מוכן ללכת לארץ ישראל, אבל לא כמי שמבקש טובה ומכיר בעדיפות הישראלית, אלא דווקא כמי שבא בראש מורם ובגאווה. בזאת נעמן מרחיק את עצמו מישועתו, שהרי למלך ישראל אין דרך לרפאו. מלך ישראל חושב שמדובר בתביעה בלתי ניתנת למימוש, שנועדה להתחיל מלחמה. זו סיטואציה מגוחכת, שהרי מה שנעמן ומלך ארם יודעים - מלך ישראל לא יודע. הוא לא יודע שיש נביא בשמרון שמסוגל לרפא את נעמן מצרעתו. אף אחד לא התכוון שמלך ישראל עצמו ירפא את נעמן, אלא היה ברור לכולם שאלישע יהיה זה שיטפל בבעיה בפועל. את מה שכולם מבינים, רק מי שנמצא בשמרון עצמה לא מבין. מלך ישראל לא מעלה על דעתו שיש נביא שצריך לפנות אליו. במקום לראות בפניה זו אפשרות לשפר את יחסי ישראל וארם, הוא רואה את הדברים הפוך. תגובתו היא כל כך חריפה, עד שהוא קורע את בגדיו.

מלך ישראל בתקופה הזו הוא יורם בן אחאב. הסיטואציה הזו מזכירה לנו את תחילת פרק כ' בספר מלכים א'. שם בן הדד צר על שמרון, ושולח לאחאב תביעה שהוא לא יכול לעמוד בה - שעבדי בן הדד יוכלו לבזוז את כל מה שהם רוצים: "כִּי אִם כָּעֵת מִחֵר אֲשַׁלַּח אֶת עֲבָדַי אֵלֶיךָ וְחָפְשׁוּ אֶת בֵּיתְךָ וְאֶת בְּתֵי עֲבָדֶיךָ וְהָיָה כֹּל מִחֲמַד עֵינֶיךָ יְשִׁימוּ בְיָדָם וְלָקְחוּ" [מלכים א כ, ו]. אחאב בא בעקבות זאת לזקני ישראל: "וַיִּקְרָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְכָל זִקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר דַּעוּ נָא וְרְאוּ כִי רָעָה זֶה מִבְּקֶשׁ כִּי שָׁלַח אֵלַי לְנָשִׁי וּלְבָנַי וּלְכַסְפִּי וְלָזְהָבִי וְלֹא מִנְעַתִּי מִמֶּנּוּ" [שם, ז]. אחאב אומר שכן הדד מבקש תואנה כיוון שהוא רוצה להילחם. זאת הסיבה שהוא דורש דרישה שלא ניתן לקבלה.

זו בדיוק הטענה שטוען יורם בנו בסיפור שלנו. ובכן האב ובנו נדרשים על ידי מלך ארם לדרישה שהם לא מסוגלים לעמוד בה, ומפרשים את הדרישה כתואנה למלחמה. אך ההבדל הוא שאחאב צדק ויורם טעה. מלבד זאת אחאב לא אומר את הדברים בחולשת הדעת, והוא יוצא למלחמה בראש מורם. לעומת זאת יורם קורע את בגדיו בחוסר אונים. אין לו אף פתרון לבעיה, אלא הוא סתם קורע את בגדיו, כמו שאופייני לדמות של יורם. יורם איננו רשע כמו אחאב אביו, אך הוא גם לא מלך גדול כמו אביו. במצבי לחץ הוא נשבר ומתפורר, ואין לו שום הצעה כיצד לצאת מהבעיה. ובאמת ר' יוסף אבן כספי כותב על הפסוק הזה בספרו אדני כסף: "אוי נא לנו היהודים האומללים, ואיך נעשה מלוכה". אם אלו המלכים שלנו, לא ניתן לנהל ממלכה.

ברור שתפקידו של מלך ארם בסיפור הוא לעכב את תהליך הישועה של נעמן בגלל גאוותם. כעת יש לברר את תפקידו של מלך ישראל. אמרנו שמטרת הסיפור היא שינוי היחס של ארם לישראל, וזאת המטרה של אלישע. אך הסיפור מכניס כמה דמויות שאומרות שמדובר בדבר לא פשוט. הקשיים

שבדרך הם לא רק מצד ארם, אלא גם מצד עם ישראל עצמו שלא מכיר בערכו העצמי. לדרוש מהגויים לשנות את היחס לישראל כאשר עם ישראל לא מכיר בערך עצמו, זה דבר בעייתי ביותר. למלך עצמו אין הכרה בה', והוא לא מכיר את הנביא שיצא שמו גם בארצות רחוקות. מלבד זאת הוא מתנהג בצורה של השפלה עצמית, ואיינו מכיר בכח הרוחני המיוצג על ידי אלישע, ומייחד את עם ישראל. איך ניתן לדרוש מהגויים לשנות את יחסם כאשר זהו המלך? זו הבעיה שרוצה הסיפור להציג לפנינו. כאשר משנים את היחס של הגויים לישראל, יש להתחיל מתוך עם ישראל עצמו.

בפרשת המרגלים ישנו משפט חשוב שמבטא את הרעיון הזה: "וְנָהִי בְעֵינֵינוּ כְּחֹגְבִים וְכִן הָיִינוּ בְעֵינֵיהֶם" [במדבר יג, לג]. האחרונים שואלים שבעוד הרישא של הפסוק מובנת, הסיפא קשה - כיצד ידעו המרגלים שהם היו כחגבים בעיני הגויים. יש שענו שאם האדם רואה את עצמו כחגב, ודאי שגם האויב רואה אותו כך. אם האדם משפיל את עצמו לפני האויב, סופו להירמס על ידו כחגב. אם האדם יתנהג בכבוד, כך גם יתנהגו אליו. אלישע מנסה לשנות את היחס כלפי ישראל, כאשר בישראל עצמו ישנם אנשים שמזמינים את היחס המשפיל והמדכא.

כעת עלינו להבין מדוע מלך ארם העלים מהאיגרת את הנביא, הרי הוא ונעמן יודעים שהוא הכתובת שלהם. ראינו שאצל נביאי השקר ואומות העולם, הנביאים היו אוכלי שולחן המלך. הם היו מקבלים משכורת מהמלך, גרים בארמון, ותפקידם היה לשרת את המלך כאשר הוא היה זקוק להם. ממילא, לפי התפיסה האלילית הארמית, הנביא יושב אצל המלך - ולכן הפניה אל מלך ישראל היא מוצדקת. אך מלך ארם לא ידע שהדבר לא פועל כך בישראל, כל עוד מדובר בנביאי אמת. אלישע איננו תלוי במלך, אלא להפך - תפקידו של הנביא האמתי הוא להיות אופוזיציה למלך. הנביא צריך לשמור על מוסד המלוכה מפני הסטיות, ולהתנגד למלך כאשר צריך. שמואל מצד אחד הוא זה שממנה את שאול, אך מצד שני הוא שומר עליו שלא יסטה ממצוות ה' - בדיוק להפך מהגויים. ההיפוך הזה הוא המקור של הנתק שנוצר פה בין מלך ארם למלך ישראל.

## הרמז השני לנעמן

אלישע מתערב, ונעמן מוחל על כבודו ומשוטט בחוצות שמרון כדי לחפש את הנביא. נעמן עורך שתי מסעות כדי להגיע לאלישע. המסע הראשון היה מארם לשמרון, והמסע השני הוא בתוך שמרון לחפש את הנביא. זו הפעם השניה שנעמן מוחל על כבודו. בפעם הראשונה נעמן מחל על כבודו כשהקשיב לנערה, אך ראינו שהוא לא הולך מיד לנביא אלא הולך למלכו. אך כעת הוא הולך ישירות לנביא, ונראה שמסתמן פה סיכוי לריפוי נעמן מצרעתו.

אך לא כך מתרחשים הדברים: "וַיָּבֹא נַעְמָן בְּסוּסָיו וּבְרֶכְבוֹ וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הַבַּיִת לְאֵלִישָׁע" [ט]. נעמן לא בא לנביא בראש כפוף, אלא בסוס ובכלי מלחמה. הוא לא בא להתחנן לפני הנביא, אלא הוא בא לאלישע כנגיד ומצווה. ממילא הוא לא נכנס אל בית הנביא, אלא הוא מחכה שהנביא ייצא אליו: "הֲנִי אֶמְרָתִי אֵלַי יֵצֵא יְצוּא" [ה, יא]. נעמן לא יורד מהסוס, אלא הוא מצפה שאלישע ייצא אליו ביראת כבוד. אך ודאי שאלישע לא יוצא כך מביתו, אלא הוא שולח את נערו ואומר לנעמן לרחוץ בירדן.

כאן מעמיד אלישע את נעמן בנסיון קשה. לכאורה מדובר בעצה פשוטה וקלה לביצוע, אך באמת זהו מבחן שלישי לנעמן. המבחן הראשון היה בעצת הנערה, ונעמן לא עמד במבחן באופן מהותי. המבחן השני היה האם הוא יבוא אל הנביא, וגם אותו נעמן מקבל רק באופן מעשי. מבחינה מסוימת הוא נותר אותו גאוותן שמתייחס לעם ישראל כמי שצריך לשרת אותו. המבחן השלישי לא מותיר לנעמן מוצא. נעמן בא מדמשק, ושם ישנם נהרות גדולים ועשירים. לכן הליכה לירדן הקטן מהווה עלבון עבורו. עד עתה נעמן היה יכול לקבל את העצה באופן מעשי תוך כדי שמירה על מעמדו. אך פה נעמן מוכרח להיכנס ערום לירדן הקטן, תוך הודאה שהנחל הקטן הזה מכיל את סגולת הטהרה. ארץ ישראל ונהרותיה הקטנים הם אלו שירפאו את צרעתו.

נעמן כמעט ונכשל: "וַיִּקְצֹף נְעֻמָּן" [יא] - הוא מבין שההצעה הזו נועדה להשפיל אותו, ואת חוסר המוצא שהעצה הזו מותירה בידו. נעמן מזלזל בארץ ישראל: "הלא טוב אֲמֵנָה וּפְרָפֶר נְהָרוֹת דְּמִשְׁק מְכַל מִימֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא אֶרְחֹץ בָּהֶם וְטָהַרְתִּי וַיִּפֹּן וַיֵּלֶךְ בְּחִמָּה" [יב]. כאן שוב מובעת הגאווה הארמית מול התביעה להכיר בעליונות הישראלית. אם כבר הנהר הוא זה שמטהר, נעמן אומר שהוא יטבול בנהרות שבדמשק.

אך עבדי נעמן מדברים אל ליבו: "וַיִּגְשׁוּ עֲבָדָיו וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ אָבִי דָבָר גָּדוֹל הִנְבִּיא דָבָר אֵלֶיךָ הֲלוֹא תַעֲשֶׂה וְאַף כִּי אָמַר אֵלֶיךָ רְחֹץ וְטָהַר" [יג]. העובדה שיש פה שלושה פעלים - "ויגשו, וידברו, ויאמרו" משמיעה לנו על ריחוק רב בין נעמן לבין נעריהם. הנערים מציגים לנעמן קל וחומר. אם הנביא היה אומר לנעמן לעשות דבר גדול, ודאי שהוא היה עושה זאת. כעת כאשר הנביא אומר לעשות דבר קטן - קל וחומר שיש לקיים אותו.

העבדים הללו חכמים מאוד, כיוון שהם שומרים על ההשוואה של 'קטן' ו'גדול' שיצר נעמן. נעמן עצמו השתמש בהשוואה הזו בין נהרות דמשק לירדן, ומתוך כך הוא הגיע למסקנה שאין ערך לקטן. עבדיו לוקחים את ההגדרה הזו שהירדן הוא דבר קטן, אך הם אומרים דווקא בגלל זאת כדאי לנעמן למלא אחרי דברי הנביא.

ובאמת העבדים משכנעים אותו: "וַיֵּרֶד וַיִּטְבַּל בַּיַּרְדֵּן שְׁבַע פְּעָמִים כְּדָבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים". נעמן יורד לירדן במשמעות הפנימית - הוא משפיל את גאוותו ומקיים את דברי הנביא.